

Arhivska baština

ARCHIVAL
HERITAGE

Dr. sc. Danijel Jelaš, Ante Grubišić

Kartografska baština Valpovačkog vlastelinstva

Sastavni dio cjelina dokumentarne baštine slavonsko-baranjsko-srijemskih kasnofeudalnih vlastelinstava, odnosno kasnijih privatnih postfeudalnih veleposjeda, jest i vrlo vrijedan kartografski materijal. On je u većoj mjeri nastajao kao prilog drugoj dokumentaciji vezanoj uz različite administrativne poslove, pretežito one koji se odnose na uređenje zemljišnih odnosa, a datira iz razdoblja od prve polovice 18. do sredine 20. stoljeća. Povijesna je vrijednost tih karata mnogostruka, a proizlazi dijelom iz činjenice da je nerijetko riječ o unikatnim rukopisnim primjercima koje su izrađivali lokalni mjernici, odnosno geometri, na temelju terenskih izmjera. Dakle, riječ je o vjerodostojnim i preciznim izvorima informacija kakve najčešće nije moguće pronaći u sačuvanoj dokumentaciji, primjerice, tadašnjih središnjih ili područnih tijela vlasti. Njihovo je istaknuto mjesto u ukupnom korpusu hrvatske kartografske baštine neupitno budući da uvelike komplementiraju podatke zabilježene u onovremenim civilnim i vojnim topografskim kartama te katastarskim planovima, napose detaljima specifičnim za vlastelinske karte. Također, pojedini se, prije svega stariji, primjerci izdvajaju samom izradom te bogatom opremom i likovnim elementima, što uključuje raskošno izvedene kartuše, ruže vjetrova, vlastelinske grbove te ilustracije s alegorijskim prikazima ili prikazima svakodnevnog života na vlastelinstvu. Takve karte stoga ne možemo vrednovati isključivo kao izvor kartografskih podataka, već kao slojevit dokument koji ukupnošću svoga sadržaja odražava i društveni te ekonomski status ovdašnjih zemljišnih gospodara, nerijetko iz redova visokog plemstva najvišeg europskog ranga. Osnutak veleposjeda u Slavoniji, Baranji i Srijemu događa se istodobno s velikim promjenama u kartografskom prikazivanju naših prostora.

Naime, u prvoj polovici 18. stoljeća nastaju moderne karte, krupnog mjerila, bogate detaljima te visoke tehničke preciznosti izrade. Dotad su postojale samo neprecizne karte šireg geografskog prostora, sitnog mjerila i skromno prikazanih prirodnih elemenata, a takvih je popriličan broj zbog pojave i razvoja drvoreza i bakroreza, tj. pojave komercijalne, tiskane kartografije još od 16. stoljeća.¹ Takve su karte nastajale u zapadnoeuropskim zemljama, pri čemu su njihovi autori koristili informatore za prostore koji im nisu bili dostupni. To je osnovni razlog zbog čega su naši krajevi pod osmanskom vlašću u pravilu bivali netočno prikazani, s tek nekoliko osnovnih toponima. Iz vremena i prostora osmanske vlasti ne nalazimo ništa slično kartama ili skicama karata našeg područja istočnjačke provenijencije, pa se ovdje može govoriti o potpunom zastoju u razvoju kartografije, barem kada je riječ o slavonsko-srijemskom području. Moderno mjerništvo i kartografiju donose u ove krajeve vojni inženjeri koji pristižu s habsburškom vojskom.² Tada nastaju prvi moderni planovi većih mjesta na oslobođenom području, pa tako i Valpova, bolje rečeno dvorca u Valpovu, čiji je plan između 1687. i 1690. godine izradio francuski inženjer u službi habsburške vojske.³ Kada plemićka obitelj Hilleprand von Prandau dobiva 1721. godine u trajno vlasništvo veliki komad zemlje u Slavoniji, stvoren je privatni veleposjed duž Drave poznat kao Valpovačko vlastelinstvo (*Dominium Hilleprandianum, Valpoer Herrschaft* ili *Herrschaft Valpo*). Kako je vlasnik htio imati iscrpan uvid u kompletnu strukturu stečenog posjeda, morao je angažirati inženjera, tj. geodeta koji će ga izmjeriti i kartografski prikazati,⁴ a takvo što mogao je platiti samo iznimno bogat i utjecajan pripadnik visokog plemstva. U to vrijeme počinju se javljati prvi vojni inženjeri akademski obrazovani u Habsburškoj Monarhiji⁵ pa je jedan

¹ Najbolji su primjer karte Lazarusa Secretariusua i Wolfganga Laziusa, dvojice kartografa 16. stoljeća, na temelju čijih karata slijedi mnoštvo sličnih te neznatno dopunjenih. Karte Lazarusa i Laziusa vrhunac su kartografskog znanja o prostoru istočne Slavonije i Srijema, a iz kasnijeg razdoblja, "stoljeća atlasa" (1570. –1670.), možemo istaknuti tek jednu kartu, a to je čuvena karta *Illyricum hodiernum*, koju je prema uputama Ivana Lučića tiskao krajem "stoljeća" Johannes (Joan) Blaeu u Amsterdamu. Grubišić, A. Šume vukovarskog vlastelinstva u 18. st. prema kartografskim izvorima. U: Slavonske šume kroz povijest : zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u Slavonskom Brodu 1. – 2. listopada 2015. Župan, D.; Skenderović, R. (ur.). Slavonski Brod : Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2017., str. 143–144.

² Moderna vojna kartografija razvila se unutar francuske vojske, koja u drugoj polovici 17. stoljeća ima najnaprednije vojno inženjerstvo te je uzor inženjerstvu habsburške vojske, koja tada nema institucionalizirano vojno obrazovanje. Postojalo je vrlo malo domaćih vojnih kartografa (bolje rečeno *mathematicusa*) koji krajem 17. stoljeća dolaze iz raznih zavoda ili matematičkih škola. Glede takvog stanja prvih godina Velikog bečkog rata, kada su velike potrebe za vojnim inženjerima u novooslobođenim krajevima, ne čudi što neke od prvih planova naših novooslobođenih gradova prave vojni inženjeri pridošli sa svih strana (Francuzi, Talijani i Španjolci) u habsburšku vojsku. Mjerenje i izrada karata samo su dio umijeća i dužnosti tadašnjeg vojnog inženjera. Kod oslobađanja našeg područja od Osmanlija svaki vojni inženjer morao je ne samo znati kako razoriti utvrdnu ili je sagraditi, premostiti rijeku ili minirati šančeve, već i nacrtati plan naselja, plan logora u kojem se vojska utaborila, plan bojišta, kartu područja – sa svim putovima, vodenim tokovima, barama, milinovima, uzvišenjima, žumama itd. Črtalo se u dva primjerka, a jedan se, što je brže moguće, trebao poslati Dvorskom ratnom vijeću (Hofkriegsrath). Zahvaljujući dupliciranju, mnogi su se planovi sačuvali do danas u raznim institucijama. Grubišić, A. Nav. djelo, 2017., str. 148.

³ Plan se nalazi u *Badisches Generallandesarchivu* u Karlsruheu. Kisari, B. G. Karlsruhei térképek a török háborúk korából = Kriegskarten und Pläne aus der Türkenzeit in den Karlsruheer Sammlungen. Budapest : Kisari Balla György, 2000., str. 170, 512.

⁴ Kako bi se odredio porez, najprije su rađeni popisi stanovništva i dobara, i to za svako selo posebno. Ovakvi popisi davali su dobar uvid u veličinu obradive zemlje (u sesijama) za svako domaćinstvo i broj stoke te se mogla odrediti tlaka i mogući prihod. No stvarni uvid u kvantitetu i kvalitetu zemljišta vlasnik nije imao, pogotovo u neobradive površine kao što su šume. S takvim popisima, bez saznanja o stvarnoj veličini svake pojedine čestice, nije se mogla dobro organizirati i planirati poljoprivredna proizvodnja. Steći uvid u strukturu zemljišta, njegove granice i eventualno planirati poboljšanja u poljoprivredi moglo se samo posjedovanjem kvalitetnih karata posjeda. No veleposjednicima, bilo gdje u Monarhiji, to tada nije bilo lako provesti. Mjerenje i izrada karata ne samo da su bili skupi postupci već nije bilo u dovoljnom broju obrazovanih mjernika ni za potrebe vojske, koja je uglavnom držala kartografiju u svojim rukama. Postojeće škole koje su obrazovale vojne inženjere u Bruxellesu i Innsbrucku čini se nisu zadovoljavale brojem izobraženih i njihovom stručnošću na početku karijere, a ni više civilne škole u Beču i Linzu, koje su podučavale „inženjersku umjetnost“, nisu bile dostatne. Grubišić, A. Nav. djelo, 2017., str. 154.

⁵ Obrazovani su na Vojno-inženjerskoj akademiji u Beču osnovanoj krajem 1717. godine na poticaj Eugena Savojskog, vrlo zainteresiranog za inženjerstvo i tehniku. *Subdirector* Akademije Giovanni Giacomo Marinoni, dvorski matematičar i učitelj matematike i astronomije buduće carice Marije Terezije, obrazovao je prve moderne mjernike (geodete) i kartografe, od kojih će dvojica u Slavoniji i Srijemu, tj. prvi u Hrvatskoj, provesti civilnu izmjeru većeg zemljišnog područja u krupnom mjerilu na potpuno moderan i znanstven način, čiji je on sam tvorac. To su kartografi Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva.

Sl. 1. Ichnographia

Districtus Valpoviensis ... –

Plan valpovačkog kotara

(Sebastijan Freudhofer,

1730.)

od njih, imenom Sebastijan Freudhofer, angažiran na Valpovačkom vlastelinstvu. O njegovu poslu kao arhitekta na gradnji mosta, mlina, školske zgrade, kanala, krčme, saniranju pukotine na dvorcu itd.⁶ ili kao upravitelja vlastelinstva ima sačuvanih podataka u arhivu Valpovačkog vlastelinstva iz prve polovice 18. stoljeća i već je ponešto istraživano.⁷ No o mjerničkom i kartografskom radu, osim kartografskog materijala, nema gotovo ništa. Barun Petar II. Antun Hilleprand von Prandau angažirao ga je 1724. godine na poslovima gradnje i projektiranja pojedinih objekata pri uređenju novostečenog vlastelinstva uz godišnju plaću, a od 1736. pa sve do 1763. godine Freudhofer je preuzeo ukupne poslove vođenja vlastelinstva kao upravitelj (administrator).

Carski akademski inženjer Freudhofer student je prve generacije Vojno-inženjerske akademije upisane 1718. godine, a uz njegovo ime na popisu studenata stoji kako je vrlo neredovito pohađao predavanja. On je, čini se, proveo mjerenje i izradio karte cijelog Valpovačkog vlastelinstva, od kojih je sačuvan veći dio.⁸ Karte potječu iz 1730. godine, što znači da je mjerenje obavljeno godinu ili dvije ranije te da je sredinom 1729. godine već bilo pri kraju.⁹ Freudhofer svoj rad na kartama potpisuje s *delineavit* (crtao, iscrtao), što po svemu sudeći znači da nije sudjelovao u samoj izmjeri vlastelinstva. U knjizi isplata valpovačkog administratora za 1728. godinu spominju se uzgredice još dva inženjera, Johann Bernd i Mathias

Jung.¹⁰ Bernd je bio u klasi s Freudhoferom na Akademiji pa je moguće da su on i Jung bili zaduženi za poslove izmjere, a da je Freudhofer izradio karte.¹¹ Njegov rad predstavlja tako prvi kartografski realan prikaz nekog vlastelinstva u Hrvatskoj. Može se reći kako su ove unikatne, ručno kolorirane karte prve moderne topografske karte u nas, radene u mjerilu, a ne na temelju procjene udaljenosti i u formi skice, rukopisne, ali bez umjetničkog doživljaja, s gotovo svim elementima prikaza i načina rada kao kod prve (topografske) zemaljske izmjere (1763. – 1787.). Osnovna svrha ovih karata bila je očita – utvrditi granice i steći uvid u topografsku datost sa svim šumama, šumarcima, prometnicama, vodotocima itd., ali bez izmjere površina pojedinih čestica. Takav je npr. prikaz sela Šaptinovaca, gdje se vidi crvena, isprekidana granična linija, povučena samo prema susjednom vlastelinstvu. Selo je u potpunosti okruženo šumom, prikazanom crtežima sitnih stabala u cjelini obojenih zelenom bojom – što je, uz ostale korištene boje, bitan napredak u kartografskoj semantici.¹²

Kako je najveće prihode u ono vrijeme vlastelinstvu donosila šuma, uglavnom eksploatacijom ogrjevnog i građevinskog drva, kvalitetne karte bile su najvažniji dio dokumentacije vlastelinstva. Također i zbog nekontrolirane sječe nepoznavanje šumskih resursa na vlastelinstvima bio je problem čak i za šumom bogato Valpovačko vlastelinstvo. S vremenom

Sl. 2. Septinovaz

– Šaptinovci

(Sebastijan

Freudhofer, 1730.)

će Freudhoferove karte postati nedostatne jer nisu iskazivale veličine šumskih površina, što se vidi i iz službene konstatacije uprave vlastelinstva 1776. godine kako ne postoji dobra dokumentacija glede tih (...*Geometras Realis Fundorum et Sylvarum Dimensio*...) i drugih površina.¹³ Tako će se kartografski rad na vlastelinstvu nastaviti za cijelog njegova trajanja jer se stanje šumskih i ostalih površina neprestano mijenjalo.

Freudhoferov rad najbolji je pokazatelj koliko je vojna kartografija utjecala na ukupan razvoj kartografije, a pogotovo na civilnu kartografiju, koja će u drugoj polovici 18. stoljeća postati uobičajena pojava. U tom razdoblju, zbog napretka same struke te djelovanja novoformiranih građanskih institucija gdje se obrazovao stručni kadar, na svim slavonskim i srijemskim vlastelinstvima, prema sačuvanim kartama, bilježimo velik broj kartografa.¹⁴

Kada govorimo o kartama u fondusu Državnog arhiva u Osijeku, one uglavnom predstavljaju integralni dio fonda Valpovačko vlastelinstvo, a odložene su kao zasebna serija pod nazivom Zemljišne karte.¹⁵ Ukupno je sačuvano 127 karata, a nastajale su u razdoblju od 1773. do 1928. godine. Njihova vrsta i određene sadržajne značajke ovise ponajprije o njihovoj osnovnoj namjeni. Općenito govoreći, one, kao sastavni dio administrativne dokumentacije veleposjeda, u najvećoj mjeri predstavljaju dokument o položaju, vrsti i upotrebi vlastelinskog zemljišta s pripadajućim objektima ili dokument o konkretnim imovinsko-pravnim ili građevinskim radnjama. Kao takve ih je moguće podijeliti u nekoliko skupina. U mjerilu 1:14400 i sitnijem izradivane su tzv. pregledne karte.

^[1] Karaman, I. Valpovačko vlastelinstvo : ekonomsko-historijska analiza. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1962., str. 35–36.

^[2] Kartografski materijal iz prve polovice 18. st. sačuvan je samo iz Valpovačkog i Vukovarskog vlastelinstva, a vrlo je vjerojatno da ostala vlastelinstva nisu ni imala karte iz tog razdoblja. U cjelini, najveći broj sačuvanih karata odnosi se na na Beljsko, Vukovarsko i Valpovačko vlastelinstvo. Ekonomski dio arhiva Dakovačkog vlastelinstva uništen je nakon Drugog svjetskog rata, a do podataka za iločki, koji se čuva u Rimu, nismo mogli doći. Mnoga mala vlastelinstva vjerojatno nisu imala nikakve karte u ranom razdoblju, a i iz kasnijeg razdoblja su vrlo rijetke, gotovo nepoznate.

^[3] Signatura je serije HR-DAOS-476.C. Nakon provedene revizije kartografskog materijala tijekom 2001. godine za ovu je seriju izrađeno zasebno obavijesno pomagalo, odnosno analitički inventar, pri čemu su karte popisane komadno, ukupno njih 127, a inventar je izradio arhivist Vilim Matić. Vidi: Matić, V. Obavijesno pomagalo (analitički inventar) : Valpovačko vlastelinstvo : 1721. – 1945. : Serija C : Zemljišne karte : 1773. – 1928. Osijek : Državni arhiv u Osijeku, 2001. Zanimljivo je da Karaman u svojoj ekonomsko-povijesnoj studiji o Valpovačkom vlastelinstvu iz 1962. godine u poglavlju gdje piše o vlastelinskom arhivu ne spominje kartografsku dokumentaciju. Ipak, evidentno je da je prilikom rada na knjizi karte koristio. Vidi: Karaman, I. Nav. djelo, 1962., str. 7, 12–16. Tada se, naime, fond nalazio u Državnom arhivu Narodne Republike Hrvatske (današnji Hrvatski državni arhiv), a informacije da je ikakvo sredivanje fonda obavljeno prije premještanja fonda u osječki arhiv nema. Razlog zbog čega Karaman ne navodi cjelinu kartografske građe unutar fonda, dakle, najvjerojatnije leži u činjenici da je kartografska serija formirana tek nakon srediwanja u Historijskom arhivu u Osijeku (danas Državnom arhivu u Osijeku), a ranije se nalazila na raznim mjestima kao prilog raznjoj dokumentaciji.

^[1] Državni arhiv u Osijeku, fond 476 – Valpovačko vlastelinstvo (dalje: HR-DAOS-476), knj. 2., fol. 108. r., 116. r., 135. r., 119. r., 289. r., 337. r.

^[2] Više o tome: Perčić, Lj. Inventar valpovačkog dvorca iz kolovoza 1736. Osječki zbornik 29(2010), Osijek, str. 203–214; Perčić, Lj. Valpovačka župna crkva i dvorska kapelica između 1722. i 1736. Scrinia Slavonica 9(2009), Slavonski Brod, str. 99–124; Sucić, M. Sebastijan Freudhofer – čovjek od povjerenja baruna Prandaua. Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice 23(2016), Osijek, str. 127–140; Horvat-Levaj, K.; Turkalj Podmanicki, M. Župna crkva Bezgrešnog začetca Blažene Djevice Marije u Valpovu : podrijetlo arhitektonskog tipa i kontekst. Radovi Instituta za povijest umjetnosti 35(2011), Zagreb, str. 157–176.

^[3] U Kartografskoj zbirci Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu sačuvane su sljedeće karte Sebastijana Freudhofera iz 1730. godine: Plan kotara Valpovo s pripadajućim selima (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3588), Plan grada Valpova i okolice (HR-HDA-902, sig. M75, br. kartice 3601), Plan kotara Petrijevci s pripadajućim selima (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3592), Plan posjeda Petrijevci s okolicom (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3595), Plan posjeda Brodanci i Habjanovci (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3593), Plan posjeda Brodanci (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3589), Plan posjeda Budimci s okolicom (sig. M74, br. kartice 3591), Plan posjeda Bizovac, Ivanovci, Ladimirevci, Marjančanci i Zelčin (HR-HDA-902, sig. M74, br. kartice 3590), te u Muzeju Slavonije (Kartografska zbirka, inv. br. 321) plan sela Šaptinovci s okolicom. S obzirom na način rada kod sačuvanih karata, nedostajao bi plan trećeg, miholjačkog kotara, te planovi preostalih sela u mjerilu ovih sačuvanih. Većina sačuvanih karata u lošem je stanju.

^[4] Barem sudeći prema jednoj narudžbi (15. 6. 1729.) materijala iz Beča koji se trebao poslati u Valpovo (Stückl Leimbath zur Mappo). HR-DAOS-476, knj. 2., fol. 165. v.

^[5] Perčić, Lj. Nav. djelo, 2009, str. 107.

^[6] Inače, terenske su se izmjere obavljale tijekom ljepšeg dijela godine, a u zimskim bi se mjesecima crtale karte, pa je to morao biti i ovdje slučaj.

^[7] Grubišić, A. Nav. djelo, 2017., str. 155–156 i bilj. 72. Još je veći iskorak u kartografiji našeg područja, prije svega u kvalitativnom smislu, napravio mjernik i kartograf Vukovarskog vlastelinstva Johann Philipp Frast, carski akademski inženjer koji je 1733. izmjerio i nacrtao svaku pojedinu česticu na Vukovarskom vlastelinstvu. On je također bivši student Vojno-inženjerske akademije, na koju je primljen 1719. godine.

Sl. 3. Grund=Riss von dem Városh Valpó – Plan Valpova (Carl Leopold Kováts, 1774.)

podsjecaju na suvremene katastarske planove, ali su najčešće izrađivane u sitnijem mjerilu. Podaci zabilježeni u njima ne vežu se više s vlastelinskim zemljišnim evidencijama, već s onim javnim, gruntovnim i katastarskim. Od ostalih karata sačuvano je tek nekoliko primjeraka vezanih uz infrastrukturne radove, točnije izgradnju cesta i regulaciju rijeke Drave. Doduše, neobično je da nije sačuvana nijedna šumarska karta nastala u sklopu dokumentacije vlastelinskog šumarskog ureda. To upućuje na to da su one izdvojene prije nego što je fond dospio u arhiv, a da je pritom ostalo nepoznato gdje su završile.

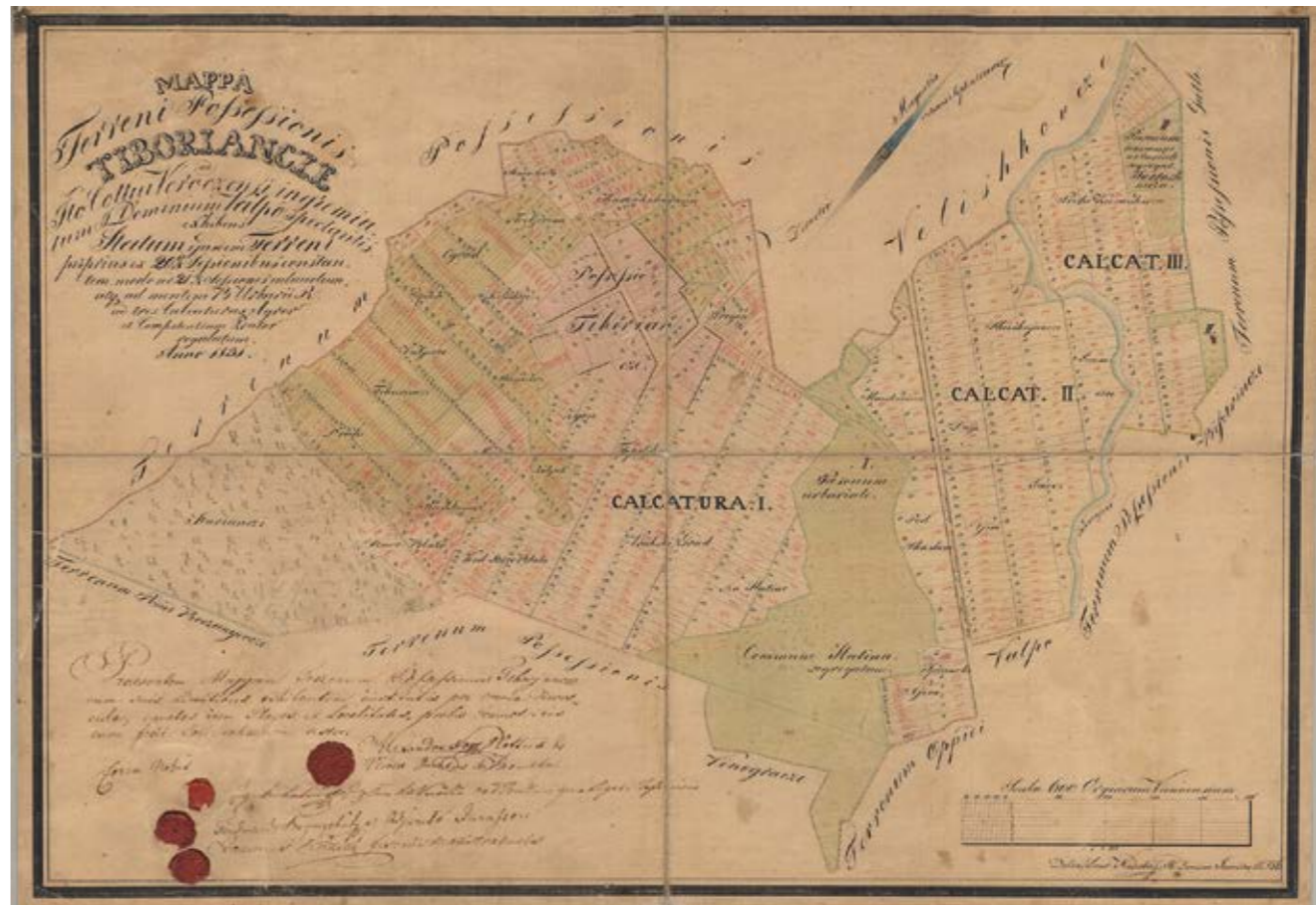
Osim o kartama, potrebno je reći koju riječ i o njihovim autorima. Kako je ranije napomenuto, riječ je o lokalnim mjernicima, vlastelinskim ili županijskim službenicima. Oni su obavljali terenska mjerenja, izrađivali karte i eventualnu prateću pisanu dokumentaciju. Budući da su pojedine karte u fondu Valpovačko vlastelinstvo vjerojatno bile tek neovjereni radni ili nedovršeni primjerak, vjerojatno ne raspoložemo podacima o svim mjernicima koji su obavljali mjerenja za potrebe vlastelinske ili javne uprave na području veleposjeda. U razdoblju od kraja 18. do početka 20. stoljeća zabilježeno ih je ukupno 21, većinom punim imenom i prezimenom, a za neke imamo samo skraćeno ime ili samo prezime.¹⁶ Najraniji zapis o mjerniku, točnije njegov potpis, na nekoj karti datira iz 1773. godine, a odnosi se na Carla Leopolda Kovácsa (Kovátsa). Ta je karta ujedno i jedina iz ove serije koju on potpisuje.

U drugoj polovici 18. stoljeća najzastupljenije su karte koje potpisuje mjernik Franciscus Kremniczky. Za razdoblje prve polovice 19. stoljeća najviše je karata izradio Karl Baký, a općenito su dva najzastupljenija mjernika Laurenz Nadoba, koji je djelovao sredinom 19. stoljeća, te

Vincenz Beer, mjernik iz druge polovice 19. stoljeća.¹⁷

Uz karte nastale djelovanjem uprave Valpovačkog vlastelinstva, valja još spomenuti i ostalu relevantnu kartografsku dokumentaciju u drugim arhivskim fondovima i zbirkama. Riječ je o manjem broju karata iz fonda Urbarski sud u Osijeku te gruntovnim priložima iz Zbirke katastra.¹⁸ Prve datiraju iz druge polovice 19. stoljeća, a prilog su predmetima vezanim za zemljišno vlasništvo i odnose između vlastelinstva i drugih posjeda u Valpovštini. U Zbirku katastra su pak odloženi planovi izrađivani kao prilog nizu gruntovnih predmeta iz prve polovice 20. stoljeća, kada je grof Rudolf Joseph von Normann-Ehrenfels dio vlastelinskog zemljišta isparcelirao i prodao. Upravo ti planovi i zaokružuju cjelinu kartografskog materijala vezanog uz Valpovačko vlastelinstvo u Državnom arhivu u Osijeku.

Izborom karata za izložbeni postav željelo se ipak dati reprezentativan presjek, kako tipološki tako i sadržajni. Fundus Državnog arhiva u Osijeku zastupljen je s 12 karata iz vlastelinskog fonda. Prve dvije u nizu odnose se na šire područje samog trgovišta Valpovo. Ona starija, koju potpisuje Franciscus Kremniczky, datira iz 1786. godine, a prikazuje vlastelinski alodij, koji uključuje njive i šume, te vivarij, odnosno zvjerinjak.¹⁹ Isti je mjernik autor još dviju karata u postavu. Prva je karta posjeda Bokšić i Šaptinovci iz 1787. godine te plan trase nove državne ceste od Kravica do Bizovca.²⁰ Jedna od češće korištenih kolorirana je karta šire okolice Valpova Karla Bakýja iz 1816. godine.²¹ Na njoj su prikazani dvorac i trgovište Valpovo, s rasporedom ulica i kuća, rudine na tom prostoru, uključujući i lokalitet Staro Valpovo s grobljem, zatim vivarij, gospodarske zgrade, putovi i ceste, tok Drave i Karašice, prosjeke,

Sl. 4. Mappa Terreni Possessionis Tiboriancii – Plan posjeda Tiborjanci (Laurenz Nadoba, 1836.)

kanali i dr. Slijedi potom niz tipičnih zemljišnih karata iz prve polovice 19. stoljeća, s prikazima čestica po kalkaturama. Od njih se razlikuje plan općine Poganovci iz 1824. godine, Mihaela Danilovića, koji je po sadržaju više opća geografska karta u krupnijem mjerilu.²² Jedina karta u postavu iz druge polovice 19. stoljeća plan je posjeda Bistrinci Laurenza Nadobe iz 1857. godine.²³ Na njemu je prikazana cijela općina s ucertanim česticama i rudinama, ali bez naznačenih kalkatura, što odražava zemljišno stanje nakon ukidanja feudalizma. Iz te godine datira više planova istog tipa pa je očito riječ o priložima vezanim uz nove zemljišne evidencije i porezne popise. Izdvojiti još treba i dvije vodograđevne karte. Prva je plan isušivanja Bizarevačke i Orešanske bare na posjedu Selce iz 1829. godine, nepoznatog autora.²⁴ Na njoj su uz plan posjeda Selce prikazani i presjeci tih dviju bara. Druga je nastala kao dio dokumentacije šireg vodograđevnog zahvata regulacije vodotoka rijeke Drave. Karta datira iz 1840. godine, a njezin je autor vjerojatno Johann Danhelovsky.²⁵ Osim prosjeka kroz dravske meandre, karta ujedno prikazuje i novo razgraničenje posjeda Miholjac i Baranjske županije.

S obzirom na stanje sačuvanosti i povijesnu vrijednost, karte Valpovačkog vlastelinstva svakako pripadaju u značajnije cjeline unutar spomenutog korpusa hrvatske kartografske baštine. Ta cjelina, doduše, nije objedinjena unutar fundusa jedne baštinske ustanove, već je, slijedom povijesnih okolnosti, ostala disperzirana. Tako su izvornici spomenutih karata danas pohranjeni glavninom u Državnom arhivu u Osijeku, a manjim opsegom u Muzeju Slavonije Osijek, Hrvatskom državnom arhivu te u Muzeju Valpovštine. Dio je navedenog materijala stručnoj i široj javnosti dobro poznat jer je i ranije bio izlagan na izložbama te je objavljivan u raznim publikacijama. No riječ je ipak o manjem broju, u pravilu, reprezentativnijih karata. Sustavna istraživanja u sklopu kojih bi valpovačke vlastelinske karte bile izvor za studije iz područja ekonomske povijesti, povijesne geografije, povijesne demografije, ekohistorije, mikrohistorije itd. nisu provedena, premda su neobično važan izvor za proučavanje, prije svega, promjena u krajoliku te za istraživanje same povijesti kartografije. Stoga možemo sa sigurnošću reći da potencijal navedene građe nije iskorišten u cijelosti i da joj tek predstoji ozbiljnija sveobuhvatna valorizacija, što se, u konačnici, odnosi na ukupnost arhivske, bibliotečne i umjetničke baštine Valpovačkog vlastelinstva.

¹⁶ Vidi popis mjernika u: Matić V. Nav. djelo, 2001., str. 6. Vjerojatno bi se daljnjim istraživanjem arhivskih fondova vlastelinske i javne uprave u Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu u Osijeku moglo doći do podataka o imenima i prezimenima svih ili barem većine mjernika koji su na ovom prostoru djelovali u navedenom razdoblju.

¹⁷ Matić V. Nav. djelo, 2001., passim.

¹⁸ Signature: HR-DAOS-122 i HR-DAOS-1009.

¹⁹ Signature: HR-DAOS-476.C.31/5.

²⁰ Signature: HR-DAOS-476.C.28/1, HR-DAOS-476.C.2/2.

²¹ Signature: HR-DAOS-476.C.31/3.

²² Signature: HR-DAOS-476.C.22/1.

²³ Signature: HR-DAOS-476.C.1/2.

²⁴ Signature: HR-DAOS-476.C.24/3.

²⁵ Signature: HR-DAOS-476.C.35/4.

Valpovački vlastelini
**PRANDAU
NORMANN**

**Karta
VALPOVAČKOG
VLASTELINSTVA**

1884.